

Znotrajjezikovno prevajanje in njegove uresničitve na primeru slovenščine

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI 2000 Maribor, natalija.ulcnik@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/scn.16.2.17-35.2023>

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Članek se osredinja na teoretične in praktične vidike znotrajjezikovnega prevajanja, vezanega na prevod znotraj enega nacionalnega jezika na časovni osi starejši – sodobni jezik. Preverjene so prevajalske strategije, razvidne iz spremnih besed k obstoječim znotrajjezikovnim prevodom starejših slovenskih besedil iz 10. in 16. stoletja ter prepoznane na podlagi primerjalne analize izbranih izhodiščnih besedil (*Brižinskih spomenikov*, Trubarjevega *Abecednika* in *Cerkvenega reda*) ter njihovih prevodov v sodobno knjižno slovenščino.

The article focuses on the theoretical and practical aspects of intralingual translation, which refers to translation within one national language on the older language-modern language time axis. The translation strategies, which can be seen from the accompanying words to the existing intralingual translations of older Slovenian texts from the 10th and 16th centuries, have been verified and identified on the basis of a comparative analysis of selected source texts (*Brižinski spomeniki/Monumenta Frisingensia*, Trubar's *Abecednik/Alphabet* and *Cerkveni red/Church Order*) with their translations into contemporary Standard Slovene.

Ključne besede: starejša slovenščina, sodobna slovenščina, izhodiščno besedilo, ciljno besedilo, znotrajjezikovni prevod, prevajalske strategije

Key words: older Slovene, contemporary Slovene, source text, target text, intralingual translation, translation strategies

1 Uvod¹

Jeziki so v svojem razvoju podvrženi različnim spremembam, zaradi katerih prihaja do oteženega razumevanja starejših besedil in potrebe po njihovem

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

t. i. intralingvalnem oz. znotrajjezikovnem prevajanju (Jakobson 1996, Petrilli 2003, Zethsen 2009). Tudi slovenščina se je v svojem več kot tisočletnem razvoju zelo spremenila,² zato se z namenom približanja ohranjenih starejših pisnih besedil sodobnemu bralcu pripravljajo jezikovne posodobitve oz. jezikovni prevodi v sodobni jezik. Ti so običajno vezani na nacionalno, kulturno in jezikovno pomembnejša dela, npr. razvojne mejnike, kot so najzgodnejši odkriti rokopisi (prim. Mikhailov 2001, Ulčnik 2016) in prve tiskane knjige. Jezikovno posodabljanje je opazno ob prirejanju starejših kanonskih besedil, namenjenih splošnemu bralcu ali šolski rabi,³ vse več pa je tudi znanstvenokritičnih izdaj, primarno namenjenih strokovni publiki, ki ob diplomatičnem in kritičnem prepisu lahko vsebujejo tudi prevode v sodobno slovenščino (prim. elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva na portalu eZISS). Slednji so bili v zadnjem obdobju narejeni za prve tiskane protestantske knjige v slovenščini (prim. Trubar 2008, 2009, 2011, 2014), s čimer so bila ta besedila približana širši publiki.

V nadaljevanju je najprej opredeljen pojem znotrajjezikovnega prevajanja in njegove različne možnosti v sklopu jezikovnega posodabljanja, preverjena je raba in razumevanje tega pojma v slovenskem prostoru ter prevajalske strategije obstoječih znotrajjezikovnih prevodov za slovenščino, razvidne iz spremnih besed in primerjalne analize izbranih izhodiščnih besedil ter njihovih prevodov.

2 Teoretični vidiki znotrajjezikovnega prevajanja

Na različne vrste prevajanja oz. raznolike načine, kako interpretirati besedni znak, je že leta 1958 opozoril ruski jezikoslovec Roman Jakobson v eseju *On Linguistic Aspects of Translation (O lingvističnih vidikih prevajanja)*. Prevod kot pojav je definiral zelo široko in pri tem ločeval: (1) intrajezikovni prevod ali preubeseditev, ki se nanaša na »interpretacij/o/ besednih znakov s pomočjo drugih znakov istega jezika«, torej na znotrajjezikovni prevod oz. prevod znotraj istega jezikovnega koda (primer bi bil prilagajanje literarnega besedila za šolsko rabo znotraj istega jezika), (2) interjezikovni prevod, ki zajema »interpretacij/o/ besednih znakov s pomočjo drugega jezika«, torej medjezikovni prevod oz. »pravi« prevod iz enega jezika v drugega (npr. iz nemščine v slovenščino),⁴ ter

² Razvojna dinamika slovenskega jezika je pomemben del preučevanja v raziskovalni skupini *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* (prim. Jesenšek 2020: 9, 12).

³ Jezikovne posodobitve Linhartove komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* je raziskovala Orel (2006); jezikovne posege v različnih izdajah Cankarjeve komedije *Za narodov blagor* pa je preučevala Ulčnik (2018).

⁴ *Prevajanje* v osnovi razumemo kot podajanje besedila enega jezika z jezikovnimi sredstvi drugega jezika (prim. SSKJ²). V starejši slovenščini se je uporabljal tudi izraz *prestavljanje*, za *prevesti* se je ob *prestaviti* uporabljal tudi glagol *preložiti* (*prestaviti* ima v SSKJ² kvalifikator star., *preložiti* pa zastar.).

(3) intersemiotični prevod ali transmutacijo, ki vključuje interpretacijo jezikovnih znakov »s pomočjo znakov nebesednih znakovnih sistemov« (npr. prevod govorenega besedila v znakovni jezik) (Jakobson 1996: 204–205). Od takrat je bilo največ raziskovalne pozornosti namenjene medjezikovnemu prevajanju, medtem ko je znotrajjezikovno prevajanje kljub vsesplošni prisotnosti, ki se z ozirom na teorijo nanaša tudi na obnavljanje in povzemanje besedil, njihovo prirejanje za mlajšo populacijo, prilagajanje strokovnih besedil za nestrokovnjake, ponovno prevajanje klasikov itd. (Zethsen 2009),⁵ še vedno teoretično premalo opredeljeno. Na pomanjkanje teoretičnih raziskav znotrajjezikovnega prevajanja, njegovih splošnih značilnosti, strategij, podobnosti in razlik z medjezikovnim prevajanjem, je že bilo opozorjeno tako v mednarodnem (Zethsen 2009) kot tudi slovenskem raziskovalnem prostoru (Kavčič 2019, Trivunović 2020). Ob tem je bilo izpostavljeno, da med- in znotrajjezikovno prevajanje nista ločena in neodvisna procesa, temveč imata stične točke, skupne strategije in podobne prevajalske probleme, zaradi katerih se pri obeh pojavljajo odmiki od izhodiščnega besedila.⁶ V slovenskem prostoru na zgolj teoretično pomembno razliko med znotraj- in medjezikovnim prevodom na primeru *Brižinskih spomenikov* opozarja Majda Stanovnik (2013: 263–264), ki poudarja, da so intralingvalni prevodi najstarejših slovenskih ohranjenih rokopisov »komaj ločljivi od pravih, interlingvalnih; v njih namreč ne gre za manjše posodabljanje izvirnika, za prilagajanje trenutno veljavnim normam knjižnega jezika, ampak za popolno rekonstrukcijo izvirnega besedila v zelo spremenjenem, čeprav z zgodovinskega vidika istem jeziku« (Stanovnik 2013: 263).⁷

Podrobneje je znotrajjezikovno prevajanje opredelila Susan Petrilli (2003: 18–19),⁸ ki je prepoznala in poimenovala tri tipe tovrstnih prevodov, in sicer: (1) t. i. diamezijski prevod (*diamesic endolingual translation*), ki se nanaša na prehajanje med vidnim in slušnim prenosnikom, npr. pisno – govorno besedilo; (2) t. i. diafazijski prevod (*diaphasic endolingual translation*), ki zajema jezikovnozvrstno prehajanje, npr. strokovno – nestrokovno besedilo, formalno – neformalno besedilo; (3) t. i. diglosijski prevod (*diglossic endolingual translation*), ki vključuje npr. prehajanje med knjižnim jezikom in narečjem.

Karen K. Zethsen (2009), ki se zavzema za široko in vključujočo definicijo prevoda ter enakovredno obravnavo znotrajjezikovnega prevajanja

⁵ Z oziroma na teoretična izhodišča bi k tej vrsti prevoda lahko prištevali tudi prilagoditve za doseganje večje razumljivosti besedila v okviru t. i. lahkega branja. Prim. Haramija (2017).

⁶ To je v omenjenem eseu zapisal že Jakobson (1996: 204–205). Da se vse tri vrste prevodov po Jakobsonu medsebojno dopolnjujejo, opozarja tudi Hribar (2007: 27).

⁷ Avtorica izpostavlja, da so prevodi *Brižinskih spomenikov* iz 19. in 20. stoletja skrbno pripravljani na pomensko-vsebinski ravni, nekoliko manj pa upoštevajo njihovo retorično oblikovanost (Stanovnik 2013: 263).

⁸ Uporablja termin *endolingvistični prevod*.

v prevodoslovju,⁹ je na podlagi izbranih odlomkov štirih verzij biblijskih besedil,¹⁰ nastalih z namenom zadovoljiti različne ciljne skupine (odrasli, družine, mladi in otroci), preverjala strategije znotrajjezikovnega prevajanja in pri tem prepoznala štiri medsebojno povezane dejavnike, ki vplivajo na prevajalski proces: (1) znanje – pri znotrajjezikovnem prevodu se upošteva zmožnost razumevanja ciljne skupine, torej stopnja splošnega oz. strokovnega predznanja predvidenih bralcev (še posebej izrazito pri priredbah besedil za otroke¹¹ in nestrokovnjake); dejavnik pogosto vključuje interpretacijo, ki je lahko objektivna ali subjektivna;¹² z ozirom na izhodiščno besedilo vsebuje dodatne informacije in razlage, zato tak prevod lahko imenujemo razlagalni; (2) čas – znotrajjezikovni prevod nastane zaradi časovne odmaknjenosti izhodiščnega besedila, pri čemer se ta dejavnik povezuje tudi z dejavnikom znanje in kultura, vendar je prav diahroni vidik tisti, ki povzroči primanjkljaj v znanju in kulturnem razumevanju (primer bi bil prevajanje besedil starejše slovenščine v sodobni knjižni jezik); pri tem velja, da četudi sodobni bralec zmore prebrati in razumeti starejše besedilo, potrebuje za to več časa, kot če ima na voljo sodobni znotrajjezikovni prevod; (3) kultura – znotrajjezikovni prevod zajema razlago kulturnih referenc in kulturnospecifičnih prvin v besedilu, ki bi sicer povzročale komunikacijske ovire in nerazumevanje pri ciljni skupini (izrazito npr. pri prevajanju iz enega narečja v drugo,¹³ pomembno tudi za ustrezno razumevanje kulturno specifičnega humorja; prim. tudi Kavčič 2019);¹⁴ dejavnik se nanaša na medkulturno prevajanje znotraj istega jezika; (4) obseg – znotrajjezikovni prevod je daljša ali krajša različica izhodiščnega besedila (npr. skrajšana različica daljšega klasičnega literarnega dela, povzetek besedila, razširitev besedila zaradi potrebe po dodatnih pojasnilih) (Zethsen 2009: 805–807). Zethsen (2009: 807–809) nadalje poudarja, da je osnovni

⁹ Poudarja: »Izhodiščno besedilo obstaja ali je obstajalo v nekem trenutku. Izveden je bil prenos in ciljno besedilo je bilo izpeljano iz izhodiščnega (rezultat je nov izdelek v drugem jeziku, žanru ali mediju), tj. med izhodiščnim in ciljnim besedilom obstaja neka relevantna podobnost. To razmerje lahko ima različne oblike in nikakor ne temelji na konceptu ekvivalence, temveč na namenu ciljnega besedila.« (Zethsen 2009: 799–800; prevedla avt.)

¹⁰ Biblijski prevodi so eni najpogostejših virov v prevodoslovnih raziskavah, saj je Biblija besedilo, ki se najdlje preučuje, ki je bilo prevedeno v največ jezikov, vsebuje veliko jezikovnih zvrsti in je imelo največ bralcev ter raziskovalcev iz različnih jezikovnih in kulturnih skupnosti (Hribar 2007: 50). O prevodih svetopisemskih besedil pri slovenskih protestantskih piscih več v Ahačič (2007).

¹¹ O razvoju veščin bralne pismenosti pri otrocih in pomenu družinskega branja prim. Haramija (2020).

¹² Subjektivna interpretacija se lahko poveže tudi s prevajalčevo ideologijo. Kocijančič Pokorn (2012) opozarja na ideološko spremenjene prevode otroške literature v slovenščino.

¹³ Velja tudi za prevajanje iz britanske angleščine v ameriško.

¹⁴ Velik izziv za prevajalce predstavlja tudi ohranjanje parodističnih učinkov izvirnega besedila, kar je na primeru besedila *Alica v čudežni deželi* pokazala Kaloh Vid (2022).

cilj tako med- kot znotrajjezikovnega prevajanja zagotoviti največje možno razumevanje; pri obeh gre za podoben model, ki vključuje podobne strategije, npr. izpuste, dodatke, razlage, prestrukturiranje, parafraze, iskanje ustreznih sopomenk, razlika pa se nakazuje v njihovi intenziteti (stopnji prevajalčeve svobode, radikalnosti rešitev) in motivaciji (dejavnikih, ki spodbudijo prevajalski proces). Med temeljno razliko sodi tudi število vključenih nacionalnih jezikov (v prvem primeru sta dva, v drugem pa eden), vendar je tudi znotraj enega jezika glavni povod za prevajanje prav ovira pri razumevanju. Pomembna kriterija, ki določata znotrajjezikovni prevod, sta tudi žanrskost besedila in različne ciljne skupine. Avtorica med temeljnimi značilnostmi znotrajjezikovnega prevajanja prepozna tudi strategijo poenostavitve, ki za medjezikovne prevode ni tako običajna. Kot ugotavlja (Zethsen 2009: 809), je tudi pri skupnih strategijah opazno, da se pri znotrajjezikovnem prevajanju kaže njihova večja intenziteta in radikalnost.

Trivunović (2020: 328) za slovenski prostor izpostavlja, da primanjkuje zlasti takih del, ki bi se sistematično ukvarjala z »diahronim znotrajjezikovnim prevajanjem«¹⁵ in ga raziskovala, kljub temu pa je ta tip prevajanja v slovenščini prisoten in je značilen tudi za zgodovinsko slovaropisje.

3 Diahrono znotrajjezikovno prevajanje v slovenskem prostoru

Izraza *znotrajjezikovno prevajanje* (za dejavnost) in *znotrajjezikovni prevod* (za rezultat), s katerima je poudarjeno, da ne gre za podajanje besedila v drugem jeziku, temveč za ustrezen prenos znotraj istega nacionalnega jezika, sta se uveljavila tudi v slovenskem znanstvenem diskurzu. *Diahrono znotrajjezikovno prevajanje* lahko opredelimo kot podtip, ki je določen z ozirom na časovno os (starejši – sodobni jezik).¹⁶ Razumemo ga kot proces, pri katerem izhodiščno besedilo prenašamo iz starejšega v sodobni jezik (lahko pa tudi obratno), pri čemer uporabljamo postopek jezikovnega posodabljanja in/ali arhaiziranja ter različne prevajalske strategije. Ciljno besedilo nastane z namenom doseganja ali povečanja razumljivosti izhodiščnega besedila,¹⁷ medbesedilni odnos z izhodiščnim besedilom pa se vzpostavlja na podlagi uporabljenih prevajalskih strategij in končnih podobnosti ter razlik med obema besediloma.

Termina *znotrajjezikovno prevajanje* in *znotrajjezikovni prevod* sta uporabljena na portalu eZISS (2005; 2007; <https://nl.ijs.si/e-zrc/bs/html/bsTR.html>),

¹⁵ Gre za prvo rabo tega termina. O *diahronem posodabljanju jezika zastaranega dela* sicer govori že Kavčič (2019: 7).

¹⁶ Sinhrono pa na različno socialno zvrst (knjižni jezik – narečje; prim. Kaloh Vid, Koletnik (2020) in Škofic (2006)) ali funkcijsko zvrst (znanstveni, strokovni jezik – poljudni jezik).

¹⁷ Pri jezikovnem arhaiziranju pa z namenom približanja jeziku določenega zgodovinskega obdobja.

in sicer ob prevodu *Brižinskih spomenikov*. Pred tem se je uporabljal izraz *prevod* besedil (v sodobno slovenščino) oz. *zapis* besedil v sodobni slovenščini.

Leta 1992 je izšla podrobna znanstvena obravnava *Stiškega rokopisa*, ki uvodoma prinaša poglavje *Prečrkovanje, uglasitev in prevod besedil* (Toporišič 1992: 3–15), jezikoslovno obravnavo besedil ter slovarček (Besednjak) uporabljenih leksemov. Prevod v sodobno slovenščino, ki je delo Jožeta Toporišiča, je brez opomb in pojasnenih načel prevajanja, zato bi uporabljene prevajalske strategije pokazala šele natančnejša analiza.

V prevodu *Brižinskih spomenikov*¹⁸ v sodobni slovenski knjižni jezik (Paternu idr. 2004) je kot poseben izziv izpostavljen preplet principov jezikovnega posodabljanja in arhaiziranja, saj so prevajalci za jezikovno zelo oddaljeno besedilo želeli pripraviti prevod, pri katerem bi, kolikor je mogoče, ohranili jezikovne značilnosti starejše dobe (prim. tudi *Brižinski spomeniki* 2007).

S starejšimi slovenskimi rokopisi se je ukvarjal tudi Nikolai Mikhailov (2001), ki je v delu *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine* objavil prevode več zgodneslovenskih rokopisnih dokumentov v sodobni slovenski jezik. Avtor ob koncu prvega poglavja omenja, da je dodal »zapise« besedil v sodobni slovenščini. Prevodi se nanašajo na *Celovski rokopis* iz 14. stoletja, *Stiški*,¹⁹ *Starogorski* in *Černjejski rokopis* iz 15. stoletja ter *Načrt za pridigo*, ki je nastal na prehodu iz 15. v 16. stoletje.

O znotrajjezikovnem prevodu *Načrta za pridigo* je spregovorjeno tudi v Ulčnik (2018). Najprej je analiziran Mikhailov prevod tega rokopisa v sodobno slovenščino, nato pa sta ponujeni novi različici prevoda, in sicer konservativnejša z več ohranjenimi arhaizmi ter radikalnejša z več posodobitvenimi prvini. Opozorjeno je, da se lahko z večjimi posodobitvenimi posegi zmanjša figurativnost in retorična učinkovitost izhodiščnega besedila (Ulčnik 2018: 476).

Znotrajjezikovni prevod se nadalje omenja tudi v prevodu *Abecednika* iz leta 1550 v sodobni jezik (Trubar 2008), ki je izšel ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja.²⁰ Na naslovnici se pojavi izraz *prevod*, v kolofonu pa tudi *kritični prevod* in *znotrajjezikovni prevod* v sodobni slovenski knjižni jezik. Podobno je navedeno tudi v prevodu *Katekizma* iz leta 1550 (Trubar 2009), v katerem je kritični prevod prispeval Vinko Ošlak s sodelovanjem Kozme Ahačiča, spremno študijo pa je pripravil Kozma Ahačič. Leta 2011 je izšla še poljudna izdaja obeh del v sodobni knjižni slovenščini, torej *Katekizma* in *Abecednika* (Trubar 2011). V sodobni slovenščini lahko beremo tudi *Cerkveni red* iz leta 1564 (Trubar 2014), ki na jezikovni ravni »po zapletenosti in dovršenosti dosega tedanja besedila vseh drugih evropskih narodov« (Ahačič 2014: 501). Gre za

¹⁸ Več o različnih prevodih *Brižinskih spomenikov* v Stanovnik (2013).

¹⁹ Mikhailov je pri *Stiškem rokopisu* izhajal iz Toporišičevega prevoda in ga mestoma komentiral.

²⁰ *Abecednik* je kronološko gledano druga slovenska natisnjena knjiga, danes ohranjena le v enem izvodu (Ahačič 2008: 40, 44).

znanstvenokritično izdajo z *znotrajjezikovnim prevodom* v sodobni slovenski jezik, ki je prav tako delo Vinka Ošlaka in Kozme Ahačiča.

Tudi *Gorske bukve 1582* v znanstvenokritični izdaji vsebujejo *jezikovno posodobitev* tega pomembnega pravnega dokumenta (Jelovšek 2021: 137), ki velja za najdaljše ohranjeno slovensko besedilo kakega katoliškega avtorja iz 16. stoletja. V podrobneje podanih načelih jezikovnega posodabljanja je izpostavljeno, da je bil osnovni cilj besedilo predstaviti v »enostavno razumljivem sodobnem jeziku«, ob tem pa ohraniti tudi nekatere slogovne specifičnosti izvornika; posebna pozornost je bila namenjena leksikološkemu izzivu, zlasti terminologiji (prim. Jelovšek 2021: 83–87).

Prevod v sodobno slovenščino je omenjen tudi na naslovnici nove izdaje prve kuharske knjige v slovenščini, Vodnikovih *Kuharskih bukev* (Bogataj 2011), vendar gre z ozirom na ustaljeno terminologijo za kritični prepis besedila, kakor je navedeno tudi znotraj knjige: »/p/osodobljeni prepis *Kuharskih bukev* je nekoliko poenostavljeni kritični prepis«, ki udejanja aktualizacijo na ravni črkopisa, pravopisa in slovnice (upoštevata t. i. nove oblike), ohranja pa Vodnikovo leksiko (Bogataj 2011: 110). Z upoštevanimi načeli ni dosežena enaka mera razumljivosti za sodobnega bralca, kot bi bila v primeru priprave znotrajjezikovnega prevoda.

Kratek pregled kaže, da je znotrajjezikovno prevajanje v slovenskem prostoru prisotno. Kljub praktičnim primerom znotrajjezikovnih prevodov pa še nimamo razprave, ki bi se podrobneje posvečala teoretičnim izhodiščem tovrstnega prevajalskega postopka. Načela prevajanja oz. uporabljene prevajalske strategije in problemi, na katere pri tem naletimo, prav tako večinoma niso podrobneje opredeljeni v uvodnih ali spremnih besedah. V nadaljevanju je na podlagi izbranih znotrajjezikovnih prevodov narejena analiza prevajalskih strategij, ki so kljub temu razvidne iz pojasnil v spremnih besedah, strategije prevajanja pa so bile razbrane zlasti na podlagi primerjave izhodiščnega besedila in narejenega prevoda.²¹

4 Strategije prevajanja v izbranih znotrajjezikovnih prevodih

Prevajalski proces praviloma vključuje reševanje problemov, na katere naletijo prevajalci, pri čemer je treba problematična mesta prepoznati, jih opazovati in zanje poiskati ustreznega rešitev. Pri tem je pomembna faza odločanja, v kateri izberemo najprimernejšo strategijo za razreševanje identificiranega problema, ki z ozirom na izhodiščno besedilo vedno pomeni neko spremembo (Owji 2013). Problematika je pogosto vezana na leksiko (npr. prepoznavanje ustreznega pomena, soočanje z metaforičnim izražanjem in poimenovalnimi

²¹ V prihodnje bi bila nujna še podrobnejša primerjalna analiza med izhodiščnimi besedili in prevodi, ki bi dodatno osvetlila načela dosedanjega znotrajjezikovnega prevajanja v slovenskem prostoru.

prazninami) ter sintakso (npr. spremembo besednega reda, zgradbe povedi). Za razreševanje leksikalnih izzivov Baker (2001: 26–42) prepoznava naslednje prevajalske strategije: (a) prevod s splošnejšo besedo (nadpomenko), (b) prevod z nevtralnejšo/manj ekspresivno besedo, (c) prevod z zamenjavo kulturnospecifične prvine, (č) prevod z uporabo prevzete besede ali prevzete besede z razlago, (d) prevod s parafrazo z uporabo podobnih besed, (e) prevod s parafrazo z uporabo drugih besed, (f) prevod z izpustom in (g) prevod s pomočjo ilustracije. Vinay in Darbelnet (1995: 31–42) pa ločita neposredne prevajalske strategije, med katere umeščata prevzemanje (prenos besede iz izhodiščnega v ciljno besedilo), kalkiranje in dobessedni prevod, ter posredne, h katerim sodijo transpozicija (slovnične spremembe, npr. zamenjava ene besedne vrste z drugo), modulacija (sprememba oblike sporočila), ekvivalenca (raba različnih slogovnih in strukturnih rešitev, značilna za prevode onomatopejskih izrazov, frazemov,²² pregovorov in sorodnih enot) ter adaptacija (poustvarjanje situacije, ki ciljni kulturi ni znana). Omenjene strategije so v osnovi vezane na medjezikovno prevajanje, a raziskave kažejo, da za med- in znotrajjezikovno prevajanje veljajo podobni postopki (Stanovnik 2013), kar je v nadaljevanju preverjeno na izbranem gradivu. Pri tem je predpostavljeno, da so prevajalske strategije pri znotrajjezikovnem prevajanju odvisne od osnovnega namena, ki ga prevajalci želijo doseči s prevodom, in da na odločitve prevajalcev vpliva tudi oddaljenost izhodiščnega besedila sodobni jezikovni situaciji ter različnost družbenih, kulturnih in ideoloških izhodišč. Znotrajjezikovno prevajanje iz starejše v sodobno slovenščino je na jezikovni ravni vezano na posodobitve na različnih ravneh, pri čemer je nujno natančno poznavanje značilnih jezikovnorazvojnih faz slovenščine, tudi pokrajinskih različic iz obdobja, ko slovenski knjižni jezik še ni bil enoten (prim. Jesenšek 2015, 2018). Pri tovrstnem prevajanju so v veliko pomoč temeljni jezikovni viri, zlasti zgodovinski slovarji. Jezikovne spremembe na časovni osi so v osnovi črkopisne (npr. bohoričica – gajica/slovenica), pravopisne (npr. različne prakse rabe ločil, velikih oz. malih črk, pisanje besed skupaj oz. narazen, zapis prevzetih besed), glasoslovne, oblikoslovne, besedotvorne, leksikalne in skladijske, ob tem pa tudi besedilne in slogovne. Ciljno besedilo se mora skladati tudi z družbeno-kulturnimi in ideološkimi spremembami, namenom prevoda ter z njim povezanimi potrebami oz. pričakovanji ciljne publike.

Za tokratno analizo prevajalskih strategij so bili izbrani prevodi besedil iz slovenščine 10./11. in 16. stoletja v sodoben slovenski knjižni jezik.

²² Prim. raziskavo frazemov pri dveh različnih slovanskih jezikih na ravni knjižne oz. neknjižne rabe (Koletnik, Nikolovski 2020).

Brižinski spomeniki (972–1039)

Pripravljalci sodobnega prevoda *Brižinskih spomenikov*²³ so izpostavili soočanje z dvojno jezikovno resničnostjo, ki so jo opredelili kot »občutno drugačnost« na eni strani in »globinsko sorodnost« na drugi. Tako stanje je zahtevalo, da so se pri prevajanju v odnosu do izvornika osredinili na »jezikovne razdalje« in »jezikovne bližine«, pri čemer govorimo o »jezikovni historizaciji« in »jezikovni aktualizaciji«. V preteklih prevodih, ki so jih opravili Franc Metelko (1848), Fran Ramovš (1937), Franc Grivec (1942, 1951) in Jože Pogačnik (1968), so prevajalci opažali odmike od »prevajalskega historizma« in v zadnjem obdobju tudi težnjo po prelivanju *Brižinskih spomenikov* »v standardne norme sodobnega slovenskega jezika« (Paternu idr. 2004: 83). Opozorili so, da so skušali povezati nekdanje in sodobno branje spomenikov. Pri tem je bilo temeljno izhodišče čim bolj zvesto slediti semantiki, zaradi česar je bilo narejenih nekaj radikalnejših posegov v smeri arhaizacije, zlasti pri ohranjanju izraznih sestavin, stilemov in »bralnih vtisov izvornika« (Paternu idr. 2004: 83). Posledično je bilo treba normo sodobnega slovenskega knjižnega jezika razumeti v širšem smislu in temu prilagoditi izbiro besedja, besednih oblik in skladnje. Pri prevajalski arhaizaciji pa je bilo kljub temu treba upoštevati tudi meje razumljivosti sodobnemu bralcu, kar je nujno vključevalo »lingvistično utemelje/n/ preno/s/ prvotne vsebine v sodobno besedilo« z iskanjem živih stičnih točk med slovenščino 10. in 21. stoletja (Paternu idr. 2004: 83). V tem kontekstu je bil pomemben vidik ohranjanje stilizmov in retoričnosti izvirnega besedila, kar je razvidno tudi iz spodnjega izseka iz kritičnega prepisa (BS II, vrstice 109–113; levi stolpec) in pripadajočega prevoda (desni stolpec).

Da potomu, zinzi, bosie
rabe prizzuause tere
im grechi vuasa poste-
te i im izpovvedni bo-
dete grechov uuasih.

Zatorej, sinki, božje
služabnike pokličite ter
jim grehe vaše naštej-
te in izpovedani jim bo-
ste grehov vaših.

Odlomek kaže, da je v prevodu ohranjena izvorna členitev besedila, ohranjeni so zapostavljeni prilastki (*grehe vaše, grehov vaših*) in skladenjske strukture. V nagovoru je uporabljena manjšalnica *sinki*, saj v izvorniku uporabljena oblika *sinci* v sodobni slovenščini ne obstaja več. Samostalniki *rab* je v zvezi *božji rab* nadomeščen s samostalnikom *služabnik* (*božji služabnik*), katerega pomen 'duhovnik' je še zabeležen v SSKJ².²⁴ Velelnik *postete* ima v prevodu sodobno predpono *na-* (*naštejte*), pomožni glagol v prihodnjiku *bodete* pa sodobno kratko obliko *boste*. Na enem mestu je opazna zamenjava besednega reda uporabljene osebne zaimka (*i im izpovvedni bodete > in izpovedani jim boste*).

²³ Sodelovali so Boris Paternu, France Bernik, Jože Faganel, Franc Jakopin, Janko Kos, Tine Logar, Marijan Smolik in Janez Zor (Paternu idr. 2004: 83).

²⁴ SSKJ² v frazeološkem gnezdu navaja zvezo *služabnik božji* 'duhovnik', ki je označena kot starinska.

Prevodu *Brižinskih spomenikov* so dodane tudi jezikovne, kulturnozgodovinske in teološke opombe, katerih namen je dodatno osvetliti manj jasna ali dvoumna mesta ter povečati eksplicitnost izražanja in transparentnost smisla besedilnega sporočila.²⁵ V jezikovnih opombah najdemo npr. dodatna pomenska pojasnila ohranjenih leksemov (*Križu* 'Kristusu', *odpustek* 'odpuščanje' ...), pojasnila ohranjenih oblikoslovnih rešitev (pod vplivom izvirnika in zaradi poudarjene svojilnosti je npr. ohranjen svojilni zaimek *moj* v pomenu *svoj*), pojasnila besedotvornih odločitev (za izvorni glagol *vzoveš* je izbran istokorenski glagol *pozoveš* in ne *pokličeš* ali *povabiš*), ohranjenih leksemov (*Neprijaznega, po tem redu, lice* ...), skladenjskih prvin (npr. dajalnika z nedoločnikom: *imeti mi je* ...), nadomeščenih leksemov (npr. *kljuka* za ključ, saj je ta pomen še živ v slovenskih narečjih; Paternu idr. 2004: 93).

Abecednik (1550)

Prevajalec Trubarjevega *Abecednika* (1550) v sodobno slovenščino Kozma Ahačič je v spremni besedi pojasnil, da je bil osnovni namen prevoda »Trubarja v čim večji meri približati sodobnemu bralcu« (Ahačič 2008: 45). Ta bi namreč brez ustreznega strokovnega predznanja – zaradi večstoletne časovne oddaljenosti, drugačnega črkopisa in jezika – težko prebral ter dobro razumel izhodiščno besedilo. Med prevajalskimi načeli je izpostavljeno sledenje t. i. dinamičnemu prevajanju besedila. V praksi to pomeni, da je na primer skušal ohraniti čim več Trubarjevih retoričnih značilnosti, vendar ne brez odstopanj, ki bi se v prevajalskem postopku izkazala kot nujna. Gre torej za premišljeno ohranjanje izhodiščnih stilemov. Nadalje poudari usklajenost navajanja svetopisemskih mest s Slovenskim standardnim prevodom Biblije, približanje temu prevodu (z nekaterimi vsebinskimi in slogovnimi odmiki) pa je značilno tudi za Trubarjeve svetopisemske navedke. Kot je razvidno iz prevajalčevih besed, so bili posamezni prevajalski izzivi vezani na pomen določenih besed in zvez, saj je bilo mestoma treba »skleniti tudi kak kompromis« (Ahačič 2008: 45). Pri pomenskem razjasnjevanju je bil, kakor navaja, v obdobju nastajanja prevoda v veliko pomoč popoln izpis protestantskih del ter besedišče svetopisemskih del.²⁶

Primerjava izhodiščnega besedila s prevodom kaže, da je bilo na ravni leksike uporabljeno splošno znano sodobno knjižno besedje (npr. *od nuza* > *o koristi*, *htimu vuku* > *za poučevanje*, *hti sfracingi* > *(za) kaznovanje*, *Shulmafstri* > *učitelji*, *ty vegshi fluki* > *poglavitni/pomembnejši nauki*) ter sodobne pomenske

²⁵ O pomenu prvin nejezikovnega konteksta za oblikovanje smisla besedilnega sporočila prim. Krajnc Ivič (2020).

²⁶ V današnjem času bi bil pri prevajanju besedil iz 16. stoletja v sodobno slovenščino v največjo pomoč rastoči *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, ki je dostopen tudi na portalu Fran. Gre za veliko leksikografsko pridobitev, ki znatno olajša diahrono znotrajjezikovno prevajanje besedil.

ustreznice, pri čemer zastareli pomeni niso bili sprejeti (npr. *norzhaft*²⁷ > *nespameten*, *fkorai*²⁸ > *kmalu*); enako velja za besede, ki so v SSKJ² označene kot nižje pogovorne (npr. *to arznyo*²⁹ > *zdravilo*). Na določenih mestih se prevod minimalno podaljša zaradi iskanja najustreznejših prevodnih možnosti, npr. *hud* > *poln zla*, *od mladiu* > *od mladih nog*. Narejene so oblikoslovne spremembe, npr. nadomeščanje trpnika s tvornikom (*te fo prepifane od aniga Peryatila* > *te je prepisal neki prijatelj*),³⁰ spremembe vezljivosti (*gouori od* > *govori o*) in izražanja nujnosti (*ima taku odgouoriti* > *mora takole odgovoriti*). Na skladenjski ravni se kaže približanje sodobnemu nezaznamovanemu besednemu redu (*Ozheta nebeskiga* > *nebeškega Očeta*, *bogu lub* > *ljub Bogu*, *Mylhoft bofhyo* > *Božje milosti*), značilen je premik glagolov s konca stavkov (*od kot ta hudi fstrup pryde* > *od kod pride zli fstrup*). Opazna prevajalska strategija je tudi dodatno pojasnjevanje v sprotnih podčrtnih opombah, ki vključujejo navajanje dobesednega pomena ob izbranem prevodnem ekvivalentu (npr. *preproft* > *neuk*, op. »Db. *preprost*«; *naprei pifati* > *dati*, op. »Db. *predpisati*«; *debellu* > *trdo*, op. »Db. *debelo*«), lahko tudi z dodanim širšim pojasnilom okoliščin Trubarjeve izbire leksike ali njegovega namena, tudi nekdanjih pomenov danes znanih izrazov (*ob tim prafniki* > *ob prazničnih dneh*; op. »Izraz je pomenil nedelje in cerkvene praznike«). Ob tem so opazne tudi nove členitve besedila v povedi in odstavke, ki sodobnemu bralcu omogočijo enostavnejšo obdelavo prebranega. Na več mestih je uveden premi govor, kot ponazarja spodnji odlomek.

Sveti Paul od nuza tiga pifma taku gouori
ii. Thim. iii. de vŕe tu pifmu / kateru ye
danu od buga / ye nuznu / htimu vuku /
hti ftrafingi / htimu popraulanu / htimu
koyenu oli reyenu vti prauici /de ta zhlo-
uik bofhy dokonan inu perpraulen bode
vfimu dobrumu dellu. (Trubar 2008: 6)

Sveti Pavel govori o koristi Pisma tako-
le: »Vse Pismo, ki je dano od Boga, je
koristno za poučevanje, kaznovanje, po-
boljševanje, za vzgojo ali rast v resnici,
da bo Božji človek popoln in pripravljen
za vsako dobro delo« (2 Tim 3,16–17).
(Trubar 2008: 7)

Prevajalske odločitve kažejo, da pri prevajanju ni šlo zgolj za doseganje neko-liko večje razumljivosti starejšega besedila, temveč za premišljeno doseganje osnovnega namena prevoda, tj. čim večjega približanja časovno odmaknjene besedila današnjemu bralcu.

²⁷ Istokorenska besedotvorna različica *norčav* ni bila sprejeta, saj je v pomenu *nespameten* že zastarela: **norčav** -áva -o prid. (ä á) /.../ 2. zastar. *neumen*, *nespameten* (SSKJ²).

²⁸ **skôraj** člen. (õ) /.../ 5. zastar., v prislovnih rabi *izraža, da se dejanje zgodi v kratkem času; kmalu* (SSKJ²)

²⁹ **arcníja** -e ž (î) nav. mn., nižje pog. *zdravilo* (SSKJ²)

³⁰ Hribar (2007: 86) izpostavlja, da trpnik v slovenskih prevodih z namenom doseganja tekočega (naravnega) jezika praviloma nadomeščamo s tvornikom; trpnik lahko ohranimo v primerih, ko želimo doseči poseben slogovni učinek, npr. ponazoriti pretirano formalnost.

Cerkveni red (1564)

Prevajalca *Cerkovne ordninge* Kozma Ahačič in Vinko Ošlak sta sledila podobnim prevajalskim strategijam, ki veljajo za *Abecednik*, saj je bil tudi pri tem prevodu osnovni namen »Trubarja v čim večji meri približati sodobnemu bralcu« (Ahačič 2014: 528). Za znotrajjezikovni prevod so z namenom povečanja razumljivosti, doseganja tekočnosti jezika in njegove sodobne narave ter usklajevanja navajanja svetopisemskih mest s Slovenskim standardnim prevodom Biblije značilne raznovrstne jezikovne in slogovne spremembe ter uporaba različnih prevajalskih strategij.

Slovnične spremembe so vezane na rabo sodobnih oblik knjižnega jezika, npr. *TIH peruih Zhlouekou > prvih ljudi* (31),³¹ *Obeyu roke > obe roki* (387), *preueliko lubefan > nadvse veliko ljubezen* (393), *uuelike Grehe pado > padajo v velike grehe* (37), *polnita to femlo > napolnita zemljo* (391). Mestoma je v prevodu opazno nadomeščanje sedanjika in prihodnjika s pogojnikom: *de taku nih Grehe spofnaio /.../ inu ohraneni bodo > da bi spoznali svoje grehe /.../ in bi se rešili* (37). Kažejo se spremembe besednovrstnosti: *Sakai mi imamo od tiga fapuuid inu ukafane > Bog nam je namreč zapovedal in ukazal* (337). Značilna je zamenjava svojilnih roditeljskih s svojilnimi zaimki in raba povratnih svojilnih zaimkov: *nega Syn > njegov Sin* (49), *tuiga blishniga Shenee > svojega bližnjega žene* (291). Prisotno je izločanje odvečnih osebnih in svojilnih zaimkov: *kam fem iest no poslal > za kar sem jo poslal* (49), *Tebi fo tui Grehi odpuszheni > odpuščeni so ti grehi* (51). Pogoste so posodobitve rabe predlogov, npr. *OD TIGA NAVVKA > O NAUKU* (17), *se fylnu zhes ta Greh ferdi > se nad grehom silno jezi* (33), *subper Boga > do Boga* (35), *skufi ta Della > po delih* (61), *pruti fui Neuefti > do neveste* (393).

Leksikalne spremembe se nanašajo na nadomeščanje arhaičnih (velikokrat prevzetih, kalkiranih) besed, tudi terminov, s sodobnimi knjižnimi ustreznici oz. sopomenkami, npr. *Sludi > Hudič* (33), *Troft > tolažba* (51), *SVBPERGVVOR > UGOVOR* (61), *TIM SAKONIKOM > ZAKONSKIM MOŽEM* (275); *Aydouski-ga > poganskega* (19), *unega Syna > edinorojenega sina* (21), *falsh Kerfzheniki > napačnimi kristjani* (27), *TA Porodni, Dedni, Erbni Greh > Izvirni, dedni, podedovani greh* (35); *ratala > POSTALA* (25), *doli pade > umre* (25), *she-gna > blagoslovi* (31). Zamenjava je opazna tudi v primerih, ko so Trubarjevi leksemi še prisotni v SSKJ², a so označeni s časovnimi ali stilno-zvrstnimi kvalifikatorji (npr. knjiž.): *zheftu > pogosto* (31). V prevodu so razjasnjeni teološki pojmi, npr. *simbol in vera, zakrament in svetina: vtih Symbolih inu Verah, tih Iogrou > v veroizpovedih apostolov* (17),³² *ta S. Sacrament inu fuetinu tiga telleffa Criftufeuga > sveti zakrament Kristusovega telesa* (331). Opazno je

³¹ Zaradi obsežnosti izhodiščnega besedila je ob primeru podana številka strani iz Trubar (2014), na kateri najdemo prevod.

³² V podčrtani opombi je pojasnjeno, da sta izraza *simbol in vera* pri Trubarju rabljena sinonimno in da sta prevedena kot *veroizpoved* (Trubar 2014: 17).

iskanje najprimernejših sodobnih ustreznice (glede na sobesedilo), npr. *groffouita Aydouska slipota* > *strašna poganska slepota* (71), *pohleunu* > *ponižno* (337), kar je še zlasti pomembno pri besedah, ki so se do danes ohranile, a imajo drugačen pomen, npr. *prauizhni* > *opravičeni* (51), *pridnishi* > *koristni* (269), *Sakonikoma* > *zakoncema* (391), ter pri večpomenkah iz Trubarjevega časa: *Boshyga stanu* > *Božjega bistva* (27), *hudih lushtou* > *zlih strasti*, *neposhteni lushti* > *nepoštene želje* (35). Posebna strategija je sprememba eksplicitnosti izražanja, npr. *ogenj* > *požar*, *voda* > *povodenj*: *koker vognu*, *Vuodah* > *na primer ob požarih*, *ob povodnjih* (31); *teh* > *obeh*: *po iemlenu tih Sakramentou* > *po jemanju obeh zakramentov* (93).³³ Kaže se razvezovanje krajšav, npr. *Synu, inu S. Duha* > *Sina in Svetega Duha* (387), ali njihovo nadomeščanje, npr. *&c.* > *itd.* (393). Prevajanje poteka tudi s pomočjo parafraziranja z uporabo podobnih ali drugačnih besed (pri navedkih tudi v navezavi na Slovenski standardni prevod Biblije; prim. tabelo 1), npr. *Inu ni puide po roci inu po frezhi, kam fem iest no poslal* > *in posrečilo se ji bo to, za kar sem jo poslal* (49); *oli nekar is permorena, Temuzh koker on sam hozhe* > *a ne, ker bi to moral, temveč kakor ga je volja* (31); *hyshnih ludy* > *ljudi iz svoje hiše* (319).

Tabela 1: Primerjava izhodiščnega in ciljnega besedila ter Slovenskega standardnega prevoda Biblije³⁴

Izhodiščno besedilo	Ciljno besedilo (prevod)	Slovenski standardni prevod Biblije (Biblija.net)
./../ koker Moifes Deut. 30. prau: Bug ie tui leben, tui shiuot, tuia staroft inu <u>odlog tuiga shiuota</u> . (Trubar 2014: 30)	./../ kakor pravi Mojzes (5 Mz 30): »Bog je tvoje življenje, tvoja starost in <u>dolgost tvojih dni</u> .« (Trubar 2014: 31)	Kajti v tem je tvoje življenje in <u>dolgost tvojih dni</u> ./../ (5 Mz 30)
Raftyte, <u>daite fad od febe, inu polnita to femlo</u> . (Trubar 2014: 390)	»Rastita, bodita rodovitna in <u>napolnita zemljo</u> .« (Trubar 2014: 391)	»Bodita rodovitna in množita se, <u>napolnita zemljo</u> in si jo podvrzita ./../.« (1 Mz 1,28)

Skladenjske poenostavitve so vezane npr. na krajšanje izhodiščnih skladenjskih enot, doseganje večje jedrnatosti in zgoščenosti izražanja: *Letu ie guishnu, inu fe ima fa rifnizhnu dershati* > *Zanesljivo in resnično je* (31), *TEI DESHELSKI GOPOSZHINI, inu tim kir fo ni poduersheni* > *DEŽELNI GOSPOSKI in podložnikom* (273). V prevodu najdemo sodobne skladenjske konstrukcije, npr. *fa Cristufeuo volo* > *zavoljo Kristusa* (45), *fe ima veiditi* > *je treba vedeti* (38), *ima letaku gouoriti* > *govori* (387), *ima htim ludem rezhi* > *naj ./../ ljudem reče* (387). Prisotno je tudi daljšanje struktur, npr. zaradi nadomeščanja deležij z odvisniškim izražanjem, npr. *vti smerti leshozh* > *ko ležiš na smrtni postelji*

³³ V podčrtani opombi je dodano še konkretno pojasnilo: »Torej: *telesa in krvi*.« (93)

³⁴ Podčrtala avt.

(45), prilagajanje izhodiščne skladske zgradbe sodobnemu načinu izražanja, npr. *po nega uuku verouati > verovati v skladu z njegovim naukom* (21), *kir so tuiga blishniga > ki je v lasti tvojega bližnjega* (291). V okviru spremembe besednega reda so zapostavljeni prilastki iz izhodiščnega besedila v prevodu postavljeni levo od odnosnice, npr. *vfi tui Grehi mali inu veliki > vsi tvoji mali in veliki grehi* (45), *Sapuuidi inu Prepuuidi Boshye > Božjih zapovedi in prepovedi* (289), *gospudi nashiga > našega gospoda* (331). Glagoli niso več na koncu stavkov, npr. *KATERA PERSONA IE ZHLOVIK ratala? > KATERA OSEBA JE POSTALA človek?* (25). Kaže se prestrukturiranje vrstnega reda informacij, drugačen vrstni red sestavin (prim. spodnji odlomek).

NERuezh fa volo dueyu rizhy, fe ty, kir so te prae Vere, fteimi kir so kriue, steim Molenem inu klyzanem na Buga, ne mogo fglhati, inu ene Vere biti. Ta ena rezh ie, fa volo tiga Boshyga ftanu, Ta druga ie, fa volo te vole Boshye. (Trubar 2014: 26)

Glede molitve in klicanja k Bogu se pravoverni ne morejo zediniti s krivoverci in biti z njimi ene vere predvsem iz dveh vzrokov. Prvi vzrok je razumevanje Božjega bistva, drugi pa je razumevanje Božje volje. (Trubar 2014: 27)

Opazne so vsebinske razširitve za izboljšanje besedilne koherence, npr. *Sakai mi imamo od tiga sapuuid inu ukafane, inu oblubo od Buga de bomo uslishani /.../ > Bog nam je namreč zapovedal in ukazal, naj to delamo,³⁵ in nam obljubil, da bomo uslišani* (337). Prisotno je dodajanje jezikovnih enot, npr. členka *tudi: koker mi odpuf zhemo nashim Dolshnikom > kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom* (289). Med spremembami v prevodu najdemo nove členitve besedila v povedi, rabo premege govora in pripadajočih ločil, vse z namenom lažjega sledenja vsebini, povečanja razumljivosti in približanja sodobnemu načinu izražanja (prim. odlomek TE GMAIN OZHITE Molytue predguuor; Trubar 2014: 336–337).

Urednik in avtor spremne besede Kozma Ahačič je poudaril, da sta s soprevajalcem skušala obdržati čim več Trubarjevih retoričnih značilnosti (Ahačič 2014: 527–528), med katerimi so najopaznejše dvojne in trojne formule, kopičenje posameznih delov povedi, razlage z uvodno zvezo »to je« in raba latinskih retoričnih izrazov (*item* 'enako, prav tako, tudi'; *in summa* 'skratka, na kratko, naj povzamemo').³⁶ V prevodu je tako opazno: (1) ohranjanje dvojnih in trojnih formul, kjer je to možno, smiselno ali nujno, npr. *ſapopadeno inu naprei poſtaulenu > zaobjeto in prikazano* (25), *to Boshyo shego inu Naturo > Božji značaj in naravo* (35), *mozhan inu kripag > močan in krepak* (49), *ie ſuitlu, ozhitu inu ſaſtopnu > je jasno, očitno in razumljivo* (201), *neprydnū inu unuznu > narobe in nekoristno* (371); (2) ohranjanje vodilne sestavine dvojne formule zaradi doseganja večje pomenske jasnosti oz. usklajevanja

³⁵ Gre za navezovanje na predhodno vsebinsko navedbo.

³⁶ V podčrtani opombi je pojasnjeno (Trubar 2024: 111), zakaj je zveza ohranjena v prevodu v sodobno slovenščino (gre za latinsko retorično frazo, ki se je v času nastanka izhodiščnega besedila splošno uporabljala za nakazovanje sklepne misli).

svetopisemskih navedkov s standardnim prevodom, npr. *Pild inu spodoba > podoba* (23), *Temuch ona bo oprauila inu sturila tu > temveč ona bo opravila* (49);³⁷ (3) nadomeščanje dvojne formule s sodobno pomensko ustreznico: *Articule inu fluke > člene* (19).

Za prevod je značilno, da premišljeno ohranja tujke (navaja jih v ležečem tisku in jih ob prvi omembi pomensko pojasnjuje v podčrtnih opombah), saj s tem opozarja na Trubarjevo zavestno odločitev za množično rabo tujk, s katerimi je želel med bralci dvigniti raven lastnega jezika (Ahačič 2014: 527), npr. *Morales > morales*, *Ceremoniales > ceremoniales*, *lex Moralis > lex moralis*, *Regula > regula* (39), *dishputirati > disputira* (269).

V podčrtnih opombah, ki načeloma povečajo prisotnost prevajalcev v ciljnim besedilu in upoštevajo predvideno predznanje ciljne publike, je ob tem podan tudi: dobesedni pomen besed iz izhodiščnega besedila (oznaka db.), npr. *varovala > db. mirila* (357); pomen v prevodu ohranjenih besed, npr. *oblat*, tj. hostija (409), zlasti takih, ki so v danem kontekstu imele drugačen pomen, npr. *Turki* 'muslimani' (15), *hiša* 'skupnost nadrejenih in podrejenih' (319), ali širšo rabo, npr. *svetnik* (17); konkreten pomen pri večpomenkah, npr. *Cerkev* (201); pomen v prevodu uporabljenih izrazov, ki niso splošno znani, npr. v *koretlju* (373); pomen v prevodu ohranjenih latinizmov, npr. *congrue* 'skladno' (205). V opombah je podana obširnejša razlaga v prevodu uporabljene oblike, npr. dvojinske oblike *zakramenta*, čeprav je Trubar uporabil množinsko obliko (9); v povezavi s tem je jasno izražena prevajalska zadrega: »Zato smo bili v zadregi, ali prevajati primere z dvojino ali množino« (91). Podčrtne opombe vsebujejo tudi širše komentarje, vezane na teološko vsebino in zgodovinska dejstva, npr. *nicejski koncil* (17), značilnosti besedil teološke narave (49), pojasnjevanje medbesedilnih povezav, npr. del, na katera se Trubar sklicuje (39), svetopisemskih navedb (45), opozorila na nejasnosti izhodiščnega besedila (281) in nerazrešena mesta (433). Prisotna so tudi konkretna pojasnila prevajalskih strategij, npr. interpretativno in ne dobesedno prevajanje zaradi zapletene skladnje izhodiščnega besedila (153); prevajanje s pomočjo drugih (referenčnih) besedil (169). Podane so celo možnosti alternativnega prevoda, npr. *Corarye > kanoniške ustanove*: »Db. korarije. Izraz bi lahko prevajali tudi kot *stolne, korarske šole*« (223). Zasedimo tudi pojasnilo, ki osvetli stilistično figuro izhodiščnega besedila, kot je npr. opozorilo na besedno igro: *gugla – norska gugla* 'oglavnica; kapuca, ki pokriva tudi ramena' (435).

5 Sklep

V slovenskem prostoru obstaja nekaj diahronih znotrajjezikovnih prevodov, katerih namen je olajšati recepcijo starejših besedil in doseči razumevanje

³⁷ V posameznih istovrstnih primerih se pojavita obe možnosti (ohranjanje retorične prvine in njeno prilagajanje), npr. *obtu in fa tiga volo > zato in zavoljo tega* (25) ali *zato* (17).

njihove vsebine pri sodobnih bralcih. Primerjalna analiza treh izbranih znotraj-jezikovnih prevodov z izhodiščnimi besedili je pokazala, da so bile z ozirom na osnovni namen prevajalcev izbrane različne prevajalske strategije. Pri prevodu *Brižinskih spomenikov* (10./11. stoletje) v sodobno slovenščino je bilo narejenih več posegov v smeri arhaizacije, tj. ohranjanja arhaičnega izražanja, za katerega se še predpostavlja razumljivost, zaradi česar so se prevajalci oprli na široko razumevanje norme sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Pri prevodih Trubarjevih besedil iz 16. stoletja (*Abecednika*, 1550, in *Cerkvenega reda*, 1564) pa je opazno večje prilagajanje sodobnemu knjižnemu jeziku v ožjem pomenu besede, kažejo se jezikovnorazvojno in sobesedilno pogojene slovnične spremembe, prisotno je iskanje najustrežnejših sodobnih sopomenk, parafraziranje, dodajanje ali izpuščanje jezikovnih enot, sprememba eksplicitnosti, v podčrtnih opombah pa tudi dodatno osvetljevanje jezikovnega, teološkega in kulturnozgodovinskega konteksta ter uporabljenih prevajalskih strategij. Ob tem so vidne nove členitve besedila, kaže se premišljeno ohranjanje stilističnih posebnosti in retoričnih prvin, v *Cerkvenem redu* tudi zavestno ohranjanje tujk kot ponazorilo Trubarjeve želje po dvigu ravni lastnega jezika. Izbrani prevodi izhodiščnih besedil, ki pripadajo različnima zgodovinskima obdobjema, so torej različni, a povsem v skladu s predvidenim namenom prevajanja (v prvem primeru s težnjo po iskanju stičnih točk med jezikom 10. in 21. stoletja, v drugem primeru z večjim približanjem sodobnemu bralcu in sodobni jezikovni realnosti, brez navajanja zastarelih pomenov, brez iskanja in ohranjanja istokorenskih leksemov ipd.). Proces znotrajjezikovnega prevajanja se je na podlagi ugotovljenih prevodnih rešitev pri prenosu iz starejše v sodobno slovenščino izkazal kot dinamičen proces, ki ima pri reševanju prevajalskih problemov stične točke z medjezikovnim prevajanjem in od prevajalca prav tako zahteva široko razgledanost, poznavanje zgodovinskih dejstev, družbenih in kulturnih sprememb, teoloških vsebin in ideologije izbranega obdobja, ter obvladovanje jezikovnorazvojnih procesov.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: Viri za prevod svetopisemskih besedil pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja in nekatere tehnike prevajanja. *Slavistična revija* 55/3, 505–529.
- Kozma AHAČIČ, 2008: Trubarjev prvi Abecednik. *Abecednik (1550). Prevod v sodobni jezik*. Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum. 39–45.
- Kozma AHAČIČ, 2014: Veliki slovenski Cerkveni red. *Cerkveni red (1564): Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*. Ur. Kozma Ahačič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 501–533.
- Janez BOGATAJ, 2011: Prva kuharska knjiga v slovenščini. *Valentin Vodnik: Kuharske bukve. Faksimile s prevodom v sodobno slovenščino in barvno prilogo*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba. 7–78.
- Mona BAKER, 2001: *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London, New York: Routledge.

Biblija.net. Svetopisemska družba Slovenije. <https://www.biblija.net/biblija.cgi?!=sl> (9. 8. 2023)

Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia. Ur. Marija Ogrin. Izdaja 1.0. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2007. <https://nl.ijs.si/e-zrc/bs/> (14. 7. 2023)

eZISS: *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*. <http://nl.ijs.si/e-zrc/> (14. 7. 2023)

Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. www.fran.si (14. 7. 2023)

Dragica HARAMIJA, 2020: Spodbujanje družinskega branja v otrokovem predšolskem obdobju: Predšolska bralna značka. *Slavia Centralis* 12/2, 33–45.

Dragica HARAMIJA, 2017: Lahko branje. *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 119). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 296–314.

Darja Darinka HRIBAR, 2007: *Književno prevajanje*. Maribor: Filozofska fakulteta.

Roman JAKOBSON, 1996: *Lingvistični in drugi spisi*. Prevod Drago Bajt idr. 1. ponatis. Ljubljana: Inštitut za humanistične študije.

Alenka JELOVŠEK (ur.), 2021: *Gorske bukve 1582. Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Marko JESENŠEK, 2020: The Slovenian language, literature and teaching of Slovenian language research project. *Slavia Centralis* 13/2, 7–30.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Natalia KALOH VID, 2022: Parodije didaktičnih viktorijanskih verzov v slovenskih prevodih Aličinih dogodivščin v Čudežni deželi. *Slavia Centralis* 15/1, 233–248.

Natalia KALOH VID, Mihaela KOLETNIK, 2020: Dialect in poetic translations: The case of Robert Burns' poetry in Russia and in Slovenia. *Slavia Centralis* 13/1, 7–21.

Ivana KAVČIČ, 2019: *Prilagoditve ciljnemu občinstvu pri znotrajjezikovnem prevodu na primeru knjige A Really Short History of Nearly Everything*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo.

Nike KOCIJANČIČ POKORN, 2012: Skrita ideologija v prevodih otroške literature. *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 55–61.

Mira KRAJNC IVIČ, 2020: Izbrane prvine nejezikovnega konteksta umetnostnih in polumetnostnih besedil. *Slavia Centralis* 13/2, 120–133.

Nikolai MIKHAILOV, 2001: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Prev. Helena Ošlak. Trst: Mladika.

Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini. *Slavia Centralis* 13/2, 83–99.

Irena OREL, 2006: Jezikovne posodobitve Linhartove komedije Ta veseli dan ali Matiček se ženi skozi čas. *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici.* (Zora, 44). Ur. Marko Jesenšek, Zinka Zorko. Maribor: Slavistično društvo. 572–584.

Zohre OWJI, 2013: Translation Strategies: A Review and Comparison of Theories. *Translation Journal* 17/1. <https://translationjournal.net/journal/63theory.htm> (15. 7. 2023).

Boris PATERNU idr., 2004: Prevod v sodobno slovenščino. *Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia.* Znanstvenokritična izdaja. 3., dopolnjena izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 83–99.

Susan PETRILLI, 2003: Translation and Semiosis. Introduction. *Translation, translation.* Amsterdam: Rodopi.

Majda STANOVNIK, 2013: *Slovenski literarni prevod: 1550–2000.* Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIČ, 2006: Prevajanje govornega narečnega besedila v pisani knjižni jezik. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah.* (Zora, 41). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 174–182.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: Prečrkovanje, uglasitev in prevod besedil. *Stiški rokopis: 1428.* (Monumenta Slovenica, 2). Ur. Mihael Glavan. Ljubljana: Slovenska knjiga.

Eva TRIVUNOVIČ, 2020: Tipi stalnih besednih zvez v Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine.* Ur. Marko Jesenšek. (Zora, 135). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 323–335.

Primož TRUBAR, 2008: *Abecednik (1550). Prevod v sodobni jezik.* Kritični prevod, opombe in spremna študija Kozma Ahačič. Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum.

Primož TRUBAR, 2009: *Primož Trubar: Katekizem (1550). Znotrajjezikovni prevod v sodobni slovenski knjižni jezik in diplomatični prepis izvornika.* Kritični prevod Vinko Ošlak s sodelovanjem Kozma Ahačiča. Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum.

Primož TRUBAR, 2011: *Katekizem; Abecednik (1550) v sodobni knjižni slovenščini.* Poljudna izdaja. Spremna besedila Kozma Ahačič. Prevod Vinko Ošlak in Kozma Ahačič. Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum.

Primož TRUBAR, 2014: *Cerkveni red (1564): Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik.* Ur. Kozma Ahačič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Natalija ULČNIK, 2016: Načrt za pridigo iz 15./16. stoletja – prepis in interpretacija besedila. *Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici.* (Zora, 114). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 489–502.

Natalija ULČNIK, 2018: Jezikovni posegi v različnih izdajah Cankarjeve komedije Za narodov blagor. *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti.* (Zora, 126). Ur. Jožica Čeh Steger, Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 353–364.

Jean-Paul VINAY, Jean DARBELNET, 1995: *Comparative Stylistics of French and English: a methodology for translation.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Karen K. ZETHSEN, 2009: Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta: Journal Des Traducteurs* 54/4, 795–812. <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2009-v54-n4-meta3582/038904ar/> (13. 7. 2023)

INTRALINGUAL TRANSLATION AND ITS IMPLEMENTATION ON THE EXAMPLE OF SLOVENE

The professional community has been highlighting the need for theoretical definitions of intralingual translation and the need for its comparison with interlingual translation for quite a while. In the Slovene area, there are some diachronic intralingual translations which aim to facilitate the interest in older texts and making their content comprehensible to contemporary readers.

A comparative analysis of the three selected intralingual translations with the source texts showed that different translation strategies were chosen as the primary purpose of the translators was taken into account. When translating the *Brižinski spomeniki/Monumenta Frisingensia* (10th/11th century) into contemporary Slovene, several interventions were made in the direction of archaization, and the translators, therefore, had to rely on a broad understanding of the norm of the contemporary Slovene literary language. However, in the translation of Trubar's texts from the 16th century (*Abecednik/Alphabet*, 1550, and *Cerkveni red/Church Order*, 1564), greater adaptation to contemporary literary language in the narrower sense of the word is noticeable. Grammatical changes conditioned by language development and context are noticeable. Also, searching for the most appropriate contemporary synonyms, paraphrasing, addition or omission of linguistic units, changes in explicitness, and additional illumination in the footnotes of the linguistic, theological, and cultural-historical context and the translation strategies were observed. The selected translations of the source texts, which belong to different historical periods, are therefore different, but also completely in accordance with the intended purpose of the translation – in the first case, with the tendency to find similarities between the language of the 10th and 21st centuries, and in the second case, with a closer approach to the contemporary reader and contemporary linguistic reality. The identified translation solutions testify to the fact that the process of intralingual translation can be considered a dynamic process that has similarities with interlingual translation when solving translation problems. It also requires a broad perspective on the side of the translator, knowledge of historical facts, social and cultural changes, religious content, and ideology of the chosen period, as well as mastery of the processes of language development.
